

STUDII

PACTELE SUCCESORIALE DIN PERSPECTIVA DREPTULUI INTERNAȚIONAL PRIVAT

DOI: 10.24193/SUBBIur.65(2020).4.26
Data publicării online: 16.03.2021

Dan-Andrei POPESCU*

Rezumat: Acest articol analizează pactele succesoriale din perspectiva dreptului internațional privat. Sunt analizate toate formele de pacte asupra unei succesiuni, inclusiv testamentele conjunctive. Studiul conține, de asemenea, referințe la dreptul comparat relevante în această materie. Sunt tratate și prevederile relevante cuprinse în Regulamentul (EU) No 650/2012 al Parlamentului și al Consiliului, din 4 iulie 2012 privind competența, legea aplicabilă, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești și acceptarea și executarea actelor autentice în materie de succesiuni și privind crearea unui certificat european de moștenitor. Regulamentul 650/2012 face diferența dintre pactele unilaterale și cele bilaterale sau multilaterale, precum și între admisibilitatea pactelor și problemele legate de validitatea lor, incluzând forța probantă și dispoziții privind încetarea acestora. Studiul se încheie printr-o analiză funcțională detaliată dedicată adaptării efectelor pactelor succesoriale, valide conform unei legi succesoriale ipotetice, în contextul în care *lex successionis* le este ostilă. Mai exact, analiza problemei protecției intereselor moștenitorilor rezervatari prin referință la legea aplicabilă succesiunii.

Cuvinte cheie: pacte succesoriale, testament conjunctiv, Regulamentul (EU) No 650/2012, drept internațional privat.

* Conf. univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, bnpdap@yahoo.com.

AGREEMENTS AS TO SUCCESSION FROM THE PRIVATE INTERNATIONAL LAW'S PERSPECTIVE

Abstract: This article aims at an analysis of agreements as to succession from the perspective of private international law. All forms of succession agreements are considered, including mutual wills. The study also contains references to comparative law in the field. The relevant provisions of Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession – are analyzed. 650/2012, distinguishing between unilateral and bi- or multilateral pacts, as well as between the admissibility of pacts and issues related to their validity, including binding force and provisions on termination. The article concludes with a functional analysis dedicated to adapting the effects of agreements as to succession, which are valid according to the hypothetical succession law, given that the *lex successionis* is hostile to them. More specifically, there is the issue of protecting the interests of forced heirs by reference to the law applicable to the succession.

Keywords: agreements as to succession, mutual wills, Regulation (EU) No 650/2012, international private law.

Cuprins

I.	Dedicație	905
II.	Introducere.....	909
III.	Conceptul de pact succesoral din perspectiva Regulamentului European al Succesiunilor.	912
IV.	Testamentele comune. Drept comparat.....	913
V.	Forma pactelor succesoriale.....	919
VI.	Legea aplicabilă pactelor succesoriale.....	921
VII.	Adaptarea efectelor specifice pactelor succesoriale ținând seama de principiile și rigorile <i>lex successionis</i>	928

I. Dedicatie

Prin acest articol am răspuns invitației colegului nostru, Domnul Prof. dr. Mircea Dan Bob, de a contribui la volumul omagial dedicat Profesorului dr. doc. Vladimir Hanga, unul din cei mai mari romaniști pe care i-a avut țara noastră. L-am cunoscut pe domnul profesor Hanga încă din perioada studenției, avându-l ca îndrumător și examinator la disciplina „Drept roman” din cadrul programului de pregătire a studiilor doctorale. Un profesor eminent care a predat cu suflet și dăruire poate cea mai importantă disciplină juridică în formarea profilului viitorului jurist. Am învățat de la Domnul Profesor Hanga că dreptul roman nu este numai istorie și cultură, ci, în egală măsură, actualitate și adevăr. Este istorie și prezent în același timp, pentru că toate instituțiile și conceptele dreptului privat de astăzi sunt creația și expresia geniului juriștilor Romei de atunci. Prin ele respiră și astăzi spiritul dreptului roman. Europa de astăzi nu ar fi putut exista fără dreptul roman, fără noțiunile și regulile care au permis organizarea atât de impecabilă a vieții civile (private) din interiorul cetății. Pentru *Savigny*, fondatorul școlii istorice

a dreptului, dreptul roman nu reprezintă istorie, ci prezent. Pentru el, așa cum am mai arătat¹, abordarea istorică a izvoarelor dreptului roman constituie parte intrinsecă a acestora, fiind indispensabilă pentru înțelegerea corectă a *Corpus iuris civilis* drept codificare de drept pozitiv! Cum remarca Prof. Joachim Rückert², Savigny nu a privit *Corpus Iuris* și, mai ales, Pandectele ca parte a unei legi unice, cum procedau cei mai mulți romaniști din timpul lui. El nu voia o legislație *ab origine* independentă, parte a unei colecții, denumită după 1583 *Corpus Iuris Civilis*, edictată printr-o lege de împăratul Iustinian, ci o considera, mai degrabă, parte a unui ansamblu atent alcătuit, menit să prezeve statusul juridic existent („*die wohlbedacht gesammelte Darstellung und Sicherung des vorhandenen Rechtszustandes*”); pentru Savigny, dreptul roman nu este un drept temporal, ci unul atemporal, care continuă „să lucreze” în afara timpului său istoric, principiile, conceptele, logica și regulile de bază având un caracter absolut și neperisabil. Urmând exemplul său, rămâne în sarcina juriștilor fiecărei epoci să-l prezeve, dar și să-l aducă în atenție și actualitate, adaptându-l la specificul prezentului trăit; altfel spus, sarcina fiecărei generații de juriști, în viziunea lui Savigny, este aceea de a-l actualiza în permanență, de a da contemporaneității (fiecărei contemporaneități generaționale) „dreptul roman actual” al timpului prezent! Iar Profesorul Vladimir Hanga așa a predat dreptul roman ca și când ar fi fost un drept actual, pozitiv. Adesea ne spunea că dreptul roman nu a murit și nu

¹ Pentru detalii, v. D. A. Popescu, „*Abstracțiunea reprezentării voluntare și funcția circulatorie a actelor*”, în RRDP nr. 2/2019, p. 232-235.

² J. Rückert, în J. Rückert, R. Seinecke, *Methodik des Zivilrechts - von Savigny bis Teubner*, Nomos, 2. Auflage, 2012, p. 42: „*Savigny verstand das Corpus Iuris und zumal die Pandekten nicht als eigentliches Gesetz wie die meisten. Er sah darin nicht originär freischaffende Gesetzgebung, obwohl die Teil des erst (seit 1583 so bezeichneten Corpus Iuris Civilis) als Gesetz des Kaisers Justinian publiziert worden waren, sondern die wohlbedacht gesammelte Darstellung und Sicherung des vorhandenen Rechtszustandes*”.

va muri niciodată, el servind ca stea polară în orientarea legiuitorilor ce i-au urmat.

Am învățat de la Domnul Profesor Hanga că spiritul profund al dreptului este în afara pozitivismului juridic. Pentru că acest spirit se găsește într-un raport de anterioritate cu legea pozitivă, îi este superior și supraordonat. Un bun jurist este acela care este mereu călăuzit și fidel acestui spirit profund, care s-a născut la Roma. El îl percepe imediat și îl ascultă. Nu este un simplu scormonitor al textelor legii seculare, ci un ajustant al acestora. Va corecta subtil litera legii, redându-i menirea și sufletul, făcând din ea, aidoma lui Savigny, „dreptul roman actual”. Așa cum providența divină a jucat un rol în istoria romană, încă de la începuturile ei prin Romulus, tot astfel – ne demonstrează și Profesorul Okko Behrends – istoria romană și-a împlinit sarcina de a oferi omenirii un sistem juridic care să dăinuie în istorie, care parcurge și „străpunge” istoria umanității. Este un sistem sacru! Cum arăta același Okko Behrends, Iustinian a reușit să reconcilieze relația dintre Dumnezeu și lume prin dreptul roman; „a reușit să împace o religie orientată către un sfârșit al timpului («*endzeitlich gestimmte Religion*») cu lumea. Acest lucru este adâncit spiritual nu numai prin faptul că Iustinian a pus la temelia codificării sale și a justificării ei interpretarea augustiniană a trinității, care privește transcendența tripartit, ca trecut divin (Tatăl), prezent (Fiul) și viitor (Sfântul Duh), ci și prin învățătura augustiniană despre *imago trinitatis*, în care imaginea divină a omului, locată iremediabil într-o temporalitate tripartită corespondentă, este legată de Trinitate, plasând individul, fie el legislator sau simplu particular, într-o lume înălțătoare și împlinită spiritual, care să-l legitimeze ca persoană autoresponsabilă”.³

³ O. Behrends, *op. cit.*, p. 32: „*Das römische Recht hat auf diese Weise eine endzeitlich gestimmte Religion mit der Welt zu versöhnen vermocht. Geistig vertieft wurde dies dadurch,*

În pofida căderii ca imperiu, Dreptul roman și Biserica Romei au reușit să supraviețuiască timpului. Primul grație tehnicității, logicii și perfecțiunii sale desăvârșite, iar Biserica prin redescoperirea simbolismului crucii: inițial instrument de tortură, formă a pedepsei degradante, urmând să dvină apoi simbol al credinței și al mântuirii, care generează o altă apartenență (*Angehörigkeit*), apartenența la o lume nouă, cu totul diferită, lumea creștinătății: “(d)ar cetățenia noastră este în ceruri...” – Epistola Sf. Apostol Paul (Pavel) către Filipeni 3:20.

Nu în cele din urmă, am învățat de la Profesorul Vladimir Hanga ce înseamnă să știi să îți descoperi vocația și apoi să o urmezi fără meandre și compromisuri. A fost un model desăvârșit pentru noi toți. Vocația, spunea profesorul Hanga, vine din inimă; trebuie să știi să ți-o ascuți și să ți-o descoperi. Ea nu este rodul unui calcul *a priori*, nici a unui plan managerial prestabilit, privind meschin la avantajele exterioare pe care, în anumite conjuncturi, ți le pot oferi anumite profesii. Vocația este flacăra care pornește din inimă și se întoarce, prin împlinirea ei corectă, în inimă. Sau, cum spunea mult mai recent Papa Benedict al XVI-lea în celebrul discurs din 14 septembrie 2006⁴, vocațiile, prin însăși esența lor, au în ele ceva divin. Nu ne

dass Justinian sich für seine Kodifikation und ihre Rechtfertigung auf die augustinisch interpretierte Trinität berief, die nicht nur als dreigliedrige, göttliche Vergangenheit (Vater), Gegenwart (Sohn) und Zukunft (Heiliger Geist) umfassende Kraft Transzendenz und Geschichtlichkeit beherrscht. Vielmehr stellt die ebenfalls augustinische Lehre von der imago trinitatis, in der die Gottesebenbildlichkeit des unaufhebbar in einer entsprechenden dreigliedrigen Zeitlichkeit lebenden Menschen auf die Dreieinigkeit bezogen wird, auch den einzelnen Menschen, sei er Gesetzgeber oder Privatmann, in eine geistig erfüllte, ihn berechtigende und zur selbstverantwortlichen Person erhebende Welt”.

⁴ Discurs ținut în Catedrala din Freising cu ocazia vizitei apostolice în Bavaria, 14 septembrie 2006: “Wir können Berufungen nicht einfach „machen“, sie müssen von Gott kommen. Wir können nicht, wie vielleicht in anderen Berufen, durch gezieltes Management, entsprechende Strategien sozusagen, einfach Leute rekrutieren. Die Berufung muß immer den Weg vom Herzen Gottes aus zum Herzen des Menschen finden. Und trotzdem: Gerade, damit sie im

putem comanda sau decide pur și simplu vocația. Ea nu poate fi expresia unui plan managerial sau a unei strategii a minții. Dimpotrivă, ea trebuie întotdeauna să parcurgă drumul de la inima lui Dumnezeu la inima omului. Pentru aceasta omul trebuie să-și descopere chemarea, care vine din inima divinității parcurgând calea specifică spre inima omului, care trebuie să o accepte și să o împlinească cu toată dăruirea. Acest îndemn l-am primit de la Profesorul Vladimir Hanga, a cărui operă și dăruire sunt duse astăzi mai departe de Profesorul Mircea Dan Bob, care merită toate felicitările pentru inițiativa acestui volum omagial.

II. Introducere

Dreptul succesoral, mai mult ca orice altă ramură a dreptului privat, este expresia particularităților și a tradițiilor naționale. Cum s-a spus, *„Familien- und Erbrecht sind in besonderem Maße historisch gewachsene, kulturell wie religiös verwurzelte, durch unterschiedliche soziale und wirtschaftliche Verhältnisse geprägte Rechtsmaterien“*.⁵ De aceea, nu a făcut obiectul “uniformizărilor” specifice procesului unificării europene. Nu putem

Herzen der Menschen ankommen kann, ist auch unser Mittun gefordert. Den Herrn der Ernte darum bitten, das bedeutet gewiß zu allererst, daß wir darum beten, daß wir an seinem Herzen rütteln und sagen: „Tu es doch! Wecke die Menschen auf! Entzünde in ihnen die Begeisterung für das Evangelium und die Freude daran! Laß sie erkennen, daß es der Schatz über allen Schätzen ist und daß, wer es entdeckt hat, es weitergeben muß!“ – disponibil pe site-ul:

http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/de/speeches/2006/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20060914_clergy-freising.html, consultat 15 octombrie 2020.

⁵ Nina Dethloff, *Familien- und Erbrecht zwischen nationaler Rechtskultur, Vergemeinschaftung und Internationalität: Perspektiven für die Forschung*, ZEuP 15 (2007), p. 994. De asemenea, A. Vaquer, *The Law of Successions*, în: Mauro Bussani, Franz Werro (Hg.), ***European Private Law: A Handbook***, Band I (2009), p. 557: „[s]uccession law is deeply rooted in the fundamental social and cultural values of a society“.

vorbi, deci, despre un *ius successionis europaeum*, ci, mai degrabă, despre un drept european al succesiunilor internaționale, având ca izvor Regulamentul (UE) Nr. 650/2012 al Parlamentului European și al Consiliului din 4 iulie 2012 privind competența, legea aplicabilă, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești și acceptarea și executarea actelor autentice în materie de succesiuni și privind crearea unui certificat european de moștenitor.⁶ Totuși, așa cum pertinent s-a arătat, lucrurile nu trebuie absolutizate. Cel puțin în plan european, tradiția dreptului succesoral național se integrează totuși într-un cadru european de evoluție. Adesea legile naționale de reformă s-au influențat reciproc preluând tendințele determinate de evoluția socială și economică a momentului, flexibilizând regulile dreptului succesoral. Din această perspectivă s-ar putea vorbi, cum s-a arătat, despre o indiscutabilă influență europeană, exprimată mai ales în planul dreptului comparat, orientat spre funcționalismul regulilor:

“Diese überkommene Sichtweise ist in jüngerer Zeit jedoch ins Wanken geraten. Auch die Tradition des Erbrechts ist nämlich zu einem guten Teil eine gemeineuropäische, und bestimmte soziale und wirtschaftliche Faktoren haben in den letzten Jahrzehnten grenzübergreifend zu einem Funktionswandel des Erbrechts geführt. Dadurch ist das Erbrecht international in einer Reihe von Punkten in Bewegung gekommen. Zudem sind die Ermittlung des „besseren Rechts“ und Rechtsvereinheitlichung keineswegs die einzigen Ziele rechtsvergleichender Forschung. Vielmehr kann es auch gerade darum gehen, die These von der kulturellen Prägung des Erbrechts zu überprüfen (und, sollte sie sich bestätigen, zu konkretisieren). Vergleichende Forschung sollte dabei stets Hand in Hand gehen mit rechtshistorischer Arbeit, ist es doch in der Regel die historische Perspektive, die die Gemeinsamkeiten und Unterschiede erklärt, mit denen wir heute konfrontiert sind. In diesem Sinne ist vor zwei Jahren eine internationale Forschungsgruppe zur historisch- vergleichenden Erforschung von

⁶ Publ. în Jurnalul Oficial L 201 , 27/07/2012 p. 0107 – 0134.

Grundfragen des Erbrechts gegründet worden. Deren erstes Arbeitsprojekt betraf die Testamentsformen, und der daraus entstandene Band ist soeben erschienen. Auf dieser Grundlage sind zunächst die historischen Linien nachzuzeichnen. Es folgen, daran anknüpfend, eine Reihe allgemeiner Beobachtungen zur (vermeintlichen oder tatsächlichen) kulturellen Prägung des Erbrechts. Diese Beobachtungen führen schließlich zu Savigny, dessen Gedächtnis diese Vorlesung ja gewidmet ist.”⁷

Cum am arătat cu un alt prilej⁸, Regulamentul European⁹ folosește în întregul său cuprins sintagma “moștenitor” în conjuncție cu cea de “legatar”: “(p)entru a simplifica viața moștenitorilor și a legatarilor...” (consid. (32) al regulamentului), fără a le defini, așa cum procedează cu alte noțiuni în cuprinsul art. 3, dedicat definițiilor. Semnificația acestor concepte se determină, în consecință, în concordanță cu dreptul național aplicabil succesiunii în cauză. În unele state membre conceptul de “moștenitor” are un caracter generic, incluzând toate persoanele cu vocație succesorală, indiferent de temeiul chemării la succesiune (legal, testamentar sau, după caz, contractual), în vreme ce în sistemele de influență germană calitatea de legatar (*Vermächtnisnehmer*) nu se identifică cu cea de moștenitor, legatarii nefiind considerați moștenitori, ci creditori ai “bunurilor legate”, beneficiind de o vocație particulară și având la dispoziție un drept propriu la acțiune împotriva moștenitorilor, de natură obligațională (nu reală), acțiune având ca

⁷ R. Zimmermann, *Testamentsformen: “Willkür” oder Ausdruck einer Rechtskultur? / Testamentary Form Requirements: Arbitrary or Expression of a Legal Culture?*, în Max Planck Private Law Research Paper, No. 12/3, p. 6-7.

⁸ D. A. Popescu, *Forma actelor de opțiune succesorală din perspectiva dreptului internațional privat*, în **5 ani de Cod Civil**, Coord. M. D. Bob, Ed. M. Oficial, București, 2016, p. 116 et seq.

⁹ P. Lagarde, “*Les principes de base du nouveau règlement européen sur les successions*”, în Rev. crit. DIP, 101 (4), 2012, p. 704-706.

obiect predarea legatelor (*einen obligatorischen Anspruch auf Entrichtung des Vermächtnisses*).

III. Conceptul de pact succesoral din perspectiva Regulamentului European al Succesiunilor.

Cunoaștem că nu toate sistemele naționale de drept sunt favorabile pactelor succesoriale. Sistemele care recunosc și reglementează pactele succesoriale, precum cel german, impun de regulă condiția instituirii de moștenitor (*Erbeinsetzung*) sau cea a numirii de legatari (*Vermächtnisse*) pentru a fi în prezența acestora. Cu alte cuvinte, renunțarea anticipată la o succesiune (nedeschisă) – *Erbverzicht* – nu întrunește, din această perspectivă, condiția pactului (contractului) succesoral (*Erbvertrag*, *lat. pactum successorium*).

Conceptul de “*Erbverzicht*” din dreptul german este o noțiune cadru (*Sammelbegriff*) care poate privi renunțarea anticipată la calitatea de moștenitor legal (*Verzicht auf das gesetzliche Erbrecht*) – renunțarea în sens restrâns (*Verzicht im engeren Sinne*, § 2346 Abs. 1 BGB) – , renunțarea la rezerva succesorală (*Verzicht auf das Pflichtteilsrecht / Pflichtteilsverzicht*, § 2346 Abs. 2 BGB) sau renunțarea la beneficiul moștenirii testamentare și contractuale (*Verzicht auf testamentarische und erbvertragliche Zuwendungen / Zuwendungsverzicht*, § 2352 BGB).¹⁰

Dimpotrivă, Regulamentul adoptă o accepțiune extensivă a conceptului de pact succesoral, specifică țărilor care sunt ostile recunoașterii

¹⁰ Pentru dezvoltări, v. S. Seeger, *Erbverzichte im neuen europäischen Kollisionsrecht*, Mohr Siebeck, 2018, p. 8-9.

pactelor succesoriale, incluzând în această noțiune nu doar pactele institutive (pozitive), ci și cele abdicative (negative), care exprimă intenția anticipată de renunțare la o succesiune, fie că aceasta este cu titlu gratuit, fie cu titlu oneros. Astfel, art. 3, alin. (1) lit. b) al Regulamentului ne spune că *prin pact succesoral* trebuie să înțelegem “un acord, inclusiv un acord rezultat din testamente reciproce, care creează, modifică sau încetează, cu sau fără contraprestație, drepturi asupra patrimoniului sau patrimoniilor viitoare ale uneia sau mai multor persoane care sunt părți la acord”. Prin urmare, Regulamentul adoptă o concepție largă, extensivă, a conceptului de pact succesoral, incluzând în această noțiune nu numai pactele pozitive (*pactes positifs ou d'attribution*), ci și, în egală măsură, cele abdicative (*pactes de renonciation ou abdicatifs*). De asemenea, Regulamentul asimilează pactelor succesoriale testamentele reciproce, adică testamentele caracterizate prin reciprocitatea și interdependența voințelor cotestatorilor (*wechselbezügliche verfügungen*). În dreptul german acestea se disting de pactele succesoriale (*Erbverträge*), deoarece, spre deosebire de acestea din urmă, voințele cotestatorilor își păstrează caracterul unilateral și în principiu revocabil. Totuși, având în vedere “acordul” cotestatorilor și interdependența voințelor de a testa, legiuitorul european le-a asimilat, din punct de vedere al determinării legii aplicabile, pactelor succesoriale.

IV. Testamentele comune. Drept comparat.

Dreptul nostru succesoral prohibește testamentul reciproc (conjunctiv), prevăzând că “*două sau mai multe persoane nu pot dispune, prin același testament, una în favoarea celeilalte sau în favoarea unui terț*”

(art. 1036 NCC), sancțiunea prevăzută fiind cea a nulității absolute a testamentului.¹¹

Prohibiția testamentului conjunctiv¹² a fost explicată prin imperativul menținerii caracterului unilateral al actului testamentar și, de aici, prin menținerea nealterată a dreptului discreționar de revocare, testamentul fiind considerat, prin esența lui, un act revocabil.¹³ De aceea, testatorul nu poate renunța la dreptul său de a-și revoca oricând testamentul sau de a-l modifica ulterior, căci, așa cum s-a arătat, renunțarea la facultatea de revocare a testamentului reprezintă un pact asupra unei succesiuni viitoare, prohibit de lege.¹⁴ “Testamentul trebuie să fie opera unei singure voințe exprimată în așa fel și în așa condițiuni încât să nu i se opună nici o piedică de orice natură care să îngreuneze libera facultate de a o retracta până la sfârșit. Această grijă a legiuitorului de a asigura caracterul de revocabilitate a dispozițiilor testamentare explică prohibițiunea din articolul 857 privitoare la testamentul conjunctiv care era admis în dreptul roman, și care prin caracterul reciproc a dispozițiilor apare ca o piedică la libera facultate de revocare pentru fiecare din testatori. Aceeași prohibițiune întemeiată pe același motiv o găsim în art. 938 cu privire la donațiunile dintre soți, care, prin excepțiune de la principiile în materie de donațiune între vii, sunt prin esența lor revocabile după liberul

¹¹ Aceeași prohibiție era consacrată și de codul civil din 1864, în art. 857.

¹² A se vedea D. A. Popescu, ***Ghid de drept internațional privat în materia succesiunilor***, Ed. Notarom, 2014, p. 89-93.

¹³ D. Alexandresco, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român*, tomul IV¹ (cartea III, titlul II), p. 20; M. A. Dumitrescu, *Manual de drept civil. Succesiunile și donațiunile* (art. 644-942 C. Civ.), “Viața Românească” S.A., București, 1921, p. 340.

¹⁴ Revocabilitatea ținând de esența testamentului, rezultă că “în timpul vieții testatorului, testamentul nu este decât un proiect, pe care el poate să-l prefacă după bunul său plac. Legatarul nu are deci, până la moartea testatorului, decât o speranță, o expectativă, fiindcă acesta din urmă n-a dispus decât pentru timpul când el nu va mai fi în viață” (D. Alexandresco, *idem*, p. 24).

plac al soțului donator. *E conjunctiv și prin urmare nul numai acel testament (fie olograf, fie mistic, fie autentic) prin care două persoane își contopesc dispozițiunile lor de ultimă voință într-un singur context.* Nimic nu împiedică însă ca două persoane să-și facă reciproc testamentul unul în favoarea altuia sau să cuprindă în testament dispozițiuni care se completează sau se explică una prin alta, destul ca fiecare din ambele testamente, fie făcute în același moment, fie chiar pe aceeași hârtie, să constituie un act juridic distinct de celălalt” (s.n., DAP).¹⁵

Analiza instituției testamentului conjunctiv nu este însă lipsită de interes¹⁶, mai ales în planul dreptului internațional privat. Atitudinea legiuitorilor naționali diferă și în această privință: în vreme ce unele legislații

¹⁵ Matei B. Cantacuzino, *Elementele dreptului civil*, Ed. “Cartea Românească” S.A., București, 1921, p. 348-349.

¹⁶ D. A. Popescu, Ghid... 2014, p. 91.

prohibesc testamentele conjunctive¹⁷, altele le admit expres.¹⁸ De aceea, problema care se ridică este aceea de a ști în ce măsură testamentele

¹⁷ Încheierea de testamente conjunctive este prohibită în Franța (art. 968 C. civ.). De asemenea, art. 589 din Codul civil italian interzice aceste testamente: “*Non si può fare testamento da due o più persone nel medesimo atto, nè a vantaggio di un terzo, nè con disposizione reciproca.*” (s.n.); pentru detalii v. R. Triola, **Codice civile annotato con la giurisprudenza**, Terza edizione, Giuffrè Editore, Milano, 2003, p. 385-386. Aceași interdicție o întâlnim și în art. 1717 din Codul civil grec (din 1940), în art. 968 din Codul civil belgian, art. 372, al. 2 din Codul civil albanez, art. 3618 din Codul civil argentinian. Acesta din urmă, dispune: “*Un testamento no puede ser hecho en el mismo acto, por dos ó más personas, sea en favor de un tercero, sea á titulo de disposición reciproca y mutua.*” (s.n.). În același sens, a se vedea și art. 1630 din Codul civil brazilian: “*É proibido o testamento conjuntivo, seja simultâneo, recíproco ou correspectivo*”; art. 15 din legea succesorală bulgară (din 18 ianuarie 1949, modif. de mai multe ori); art. 1003, al. 2 din Codul civil al Chile; art. 669 din Codul civil spaniol: “*No podrán testar dos o más personas mancomunadamente, o en un mismo instrumento, ya lo hagan en provecho recíproco, ya en beneficio de un tercero.*” (s.n.). De asemenea, art. 733 din Codul civil spaniol stabilește că nu sunt considerate valabile testamentele conjunctive încheiate de spanioli în țară străină, chiar dacă sunt recunoscute de legile națiunii unde sunt făcute: “*No será válido en España el testamento mancomunado, prohibido por el artículo 669, que los españoles otorguen en país extranjero, aunque lo autoricen las leyes de la Nación donde se hubiese otorgado.*” Pentru a fi riguroși trebuie să precizăm că în Spania nu întâlnim o legislație succesorală unitară. Pe teritoriul Spaniei coexistă, pe lângă sistemul succesoral al Codului civil, încă 6 sisteme succesoriale locale (forale), corespunzătoare ținuturilor autonome Catalonia, Galiția, Aragon, Navarra, Țara Bascilor și Insulele Baleare. În Aragon și în Galicia soții pot dispune *mortis causa* prin testament conjunctiv (“*testamento mancomunado*”); de asemenea, testamentul conjunctiv este permis în Navarra (“*testamento de hermandad*”) și în Țara Bascilor – art. 49-52 din Legea nr. 1 din 1 iulie 1992 cu privire la dreptul civil foral al Țării Bascilor admitându-l între soți. Pentru detalii, v. J. D. González Campos în **European Succession Laws (Hayton ed.)**, second edition, Jordans, Bristol, 2002, p.443; Ferid/Firsching, **Internationales Erbrecht**, Band VI, C.H.Beck, 2003, p. 1-434; S. T. Escamez în Lois Garb & Union Internationale du Notariat Latin (eds.), **International Succession**, Kluwer Law International, 2001- (Spain, p. 33); H.-P. Schömmmer, D. Gebel, **Internationales Erbrecht. Spanien**, C.H.Beck, München, 2003. Testamentul conjunctiv este străin și dreptului succesoral tunisian, unde – deși nu este interzis în mod expres (nefiind amintit), totuși concluzia reiese din formularea art. 171 din *Code de Statut Personnel* din 13.08.1956 care definește testamentul ca fiind “*l’acte par lequel une personne transfère à titre gratuit, pour le temps où elle n’existera plus tout ou partie de ses biens, en pleine propriété ou en usufruit.*” (s.n.); de altfel, art. 177 din același Cod statuează revocabilitatea testamentului. La fel, testamentul conjunctiv este prohibit și de § 975 din Codul civil japonez (*Mimpō*) din 21.06.1898, de art. 704, al. 2 al Codului civil Québec, de art. 968 al Codului civil luxemburghez,

conjunctive încheiate pe teritoriul unor țări care le admit pot fi invocate și recunoscute în țări a căror legislații interzic încheierea de astfel de testamente. Așa cum am arătat cu un alt prilej¹⁹, testamentele comune încheiate într-o țară care le admitea au fost recunoscute în România, prohibiția testamentelor conjuncte fiind calificată ca fiind una de formă.

Privind lucrurile din perspectiva Regulamentului, chestiunea admisibilității testamentelor comune va fi supusă legii care cârmuiește condițiile de fond ale dispozițiilor pentru cauză de moarte, în funcție de natura lor – art. 24, respectiv 25 din regulament. Astfel, testamentele comune care

de art. 977 al Codului civil olandez, în Polonia de art. 74 din Decretul privind succesiunile din 08.10.1946, resp. art. 942 din Codul civil polonez – care prevede că un testament poate cuprinde doar dispozițiile unui testator. Testamentul conjunctiv este prohibit și în Portugalia – art. 2179, 1 al Codului civil portughez considerând testamentul un act unilateral și revocabil (cf. FA Ferreira Pinto în *European Succession Laws (Hayton ed.)*, second edition, Jordans, Bristol, 2002, p. 412). V. și art. 2311 C.civ. portughez.

¹⁷ Testamentele comune sunt permise în Germania (§ 2265 din BGB – “*gemeinschaftliches Testament*”); în Austria (§ 1248 ABGB); Malta (testamentul “*unica charta*”), Marea Britanie (“*joint will*” / “*mutual will*”, v. Ferid/Firsching..., Band III, Großbritannien, p.67 și 127); Irlanda (unde este întâlnit atât testamentul comun /“*joint will*”, cât și cel reciproc /“*mutual will*”), Israel (Ferid/Firsching..., Band III, Israel, p. 55); Danemarca (§ 47 și § 48 din Legea succesorală – nr. 215 din 31 mai 1963 – vorbesc despre revocarea testamentelor conjunctive); Norvegia (§ 58 din Legea succesorală – nr. 5 din 3 martie 1972 – care distinge – din punct de vedere al posibilității de revocare de către soțul supraviețuitor a dispozițiilor testamentare privind împărțirea moștenirii după moartea ambilor soți – după cum testamentul conține dispoziții în favoarea moștenitorilor legali ai supraviețuitorului sau în favoarea unor terți); Suedia (§ 7 din Legea succesorală, nr. 637/1958 – care stabilește că revocarea sau modificarea unilaterală a dispozițiilor unui testament mutual conduce la pierderea dreptului de a mai beneficia de acel testament. În dreptul suedez testamentul conjunctiv poate fi încheiat de două sau chiar de mai multe persoane împreună – Ferid/Firsching, *op. cit.*, Band V, (2003), Schweden Grdz. G 39). O poziție aparte o are, în această privință, Codul civil al Costa Rica, care, deși admite testamentele conjunctive, permite fiecărui testator să-și revoce în mod independent dispoziția *mortis causa*. În acest sens, art. 625 al Codului civil al Costa Rica: “*Cuando dos o más personas testen en un mismo acto, cada una puede revocar independientemente sus disposiciones.*”

¹⁹ D. A. Popescu, Ghid..., 2014, pp. 89-93.

conțin instituiți reciproce și interdependente (*gemeinschaftliche Testamente mit wechselbezüglichen Verfügungen*), – art. 3, par. 1, lit. b), vor fi supuse (fiind vorba despre un “acord”²⁰) art. 25 din regulament (aplicabil pactelor succesoriale), în vreme ce în privința celorlalte testamente (“testamentele conjunctive” / „*gemeinschaftliches Testamente*“) se va aplica art. 24.

În cazul testamentelor reciproce (adică cele care conțin *wechselbezüglichen Verfügungen*), fiind, deci, în prezența unui acord între testatori (în sensul art. 3, par. 1, lit. b, din regulament), generând o legătură de interdependență între dispozițiile testamentare, acest lucru se va răsfrânge, în planul efectelor, în limitarea posibilității de revocare a acestora. De aceea, din perspectiva regulamentului, suntem în prezența unei chestiuni de fond, admisibilitatea (*Zulässigkeit*) încheierii unor asemenea testamente (asimilate pactelor succesoriale) fiind supusă legii succesoriale ipotetice (*hypothetisches Erbstatut*), potrivit art. 25, par. 2 și 3. Prin urmare, testamentul mutual (reciproc) este asimiliat, din punct de vedere al legii aplicabile admisibilității și validității sale de fond, pactelor succesoriale. Și aceasta indiferent dacă un asemenea “acord” între testatori rezultă din cuprinsul aceluiași înscris (ipoteza cea mai frecvent întâlnită) sau din înscrisuri testamentare diferite.

În schimb, în cazul testamentelor conjunctive, adică cele întocmite “de două sau mai multe persoane într-un singur act”, caracterizate prin existența

²⁰ Un astfel de acord întâlnim în cazul testamentelor reciproce (“*gegenseitige Testamente*”), reglementate în § 2271, par. 2, BGB, care prevede că revocarea unei dispoziții pentru cauză de moarte aflată într-un raport de interdependență cu cea a celuilalt soț-testator nu se poate face în mod unilateral în timpul vieții acestuia: “(d)er Widerruf einer Verfügung, die mit einer Verfügung des anderen Ehegatten in dem in § 2270 bezeichneten Verhältnis steht, erfolgt bei Lebzeiten der Ehegatten nach der für den Rücktritt von einem Erbvertrag geltenden Vorschrift des § 2296. Durch eine neue Verfügung von Todes wegen kann ein Ehegatte bei Lebzeiten des anderen seine Verfügung nicht einseitig aufheben.”

unui element formal – înscrisul testamentar care conține două voințe unilaterale (art. 3, par. 1, lit. c), admisibilitatea lor va fi cârmuită de legea succesorală ipotetică aplicabilă fiecărei persoane care a întocmit dispoziția, lege care se va aplica și în privința validității de fond, potrivit art. 24.²¹

V. Forma pactelor succesoriale

Cum am văzut, în funcție de efectele pe care le produc, pactele succesoriale pot fi împărțite în două mari categorii:

- a) *pacte institutive* sau *atributive*, numite și *pozitive*, adică cele care presupun instituire de moștenitori, de legatari sau impuneri de sarcini. Acestea sunt veritabilele pacte succesoriale, reglementate de țările care le admit, având o natură contractuală ce determină forța obligatorie între părți (*Bindungswirkung*). Totuși, în privința efectelor față de ceilalți moștenitori (care nu au participat la încheierea lor), ele au o natură succesorală, reglementând efecte morții unuia sau mai multor contractanți;
- b) *pacte abdicative* (“*non-inheritance agreements*”), cele care consacră renunțări anticipate, cu sau fără contraprestație, la o succesiune (sau mai multe) nedeschise;
- c) *pacta de hereditate tertii*, prin intermediul cărora succesibiliile împart între ei bunurile succesiunii încă nedeschise, însă fără

²¹ Cf. A. Bonomi, A. Öztürk, în Dutta / Herrler (Ed.), **Die Europäische Erbrechtsverordnung** – sub egida Deutsches Notarinstitut, C. H. Beck, 2014, p. 66; È. Fongaro, “*L’anticipation successorale à l’épreuve du « règlement successional »*”, în *Journal du Droit International (Clunet)*, n° 2/2014, p. 490.

participarea autorului succesiunii. Acestea din urmă nu vor intra sub incidența regulamentului, deoarece nu presupun “drepturi asupra patrimoniului sau patrimoniilor viitoare ale uneia sau mai multor persoane care sunt părți la acord” (art. 3, par. 1, lit. b) al regulamentului). Pe cale de consecință, aceste acorduri succesoriale, numite și “*third party succession agreements*” vor fi calificate ca fiind contracte, urmând a fi guvernate de dispozițiile Regulamentului Roma I.²²

În funcție de numărul participanților la încheierea lor, pactele succesoriale pot fi clasificate în:

- a) *pacte unilaterale*, adică pactele prin care sunt reglementate efectele morții doar unuia dintre contractanți;
- b) *pacte succesoriale bi- sau multilaterale*, prin care sunt reglementate efectele morții ambilor, mai multor sau tuturor semnatarilor implicați²³.

În funcție de natura lor, pactele succesoriale pot fi:

- a) *pacte oneroase*, adică pactele care presupun, în schimbul instituirii de moștenitor sau de legatar (respectiv în schimbul renunțării), o contraprestație oneroasă din partea celui instituit sau, după caz, din partea renunțătorului;
- b) *pacte cu titlu gratuit*, care nu implică contraprestații din partea celeilalte părți.

²² J. Rodríguez Rodrigo, în A.-L. Calvo Caravaca, A. Davi, H.-P. Mansel, *The EU Succession Regulation. A Commentary*, Cambridge, 2016, p. 382.

²³ Pentru detalii, v. A. Bonomi, *Les pactes successoraux en droit international privé – Remarques comparatives à la lumière des droits français, italien, espagnol et suisse*, în A. Bonomi, M. Steiner (Ed.), *Les pactes successoraux en droit comparé et en droit international privé*, Librairie Droz, Genève, 2008, pp.11-28.

VI. Legea aplicabilă pactelor succesoriale

Din perspectiva regulamentului, testamentele sunt calificate ca fiind reciproce (sau mutuale) când presupun un acord între dispunători (testatori); în absența unui asemenea acord, ele vor fi conjunctive (non mutuale). Primele sunt asimilate pactelor succesoriale, fiind supuse în privința admisibilității și validității lor dispozițiilor art. 25, în vreme ce în privința ultimelor se vor aplica dispozițiile cuprinse în art. 24. În cazul celor mutuale (*mutual wills*), existența acordului de voință între cotestatori nu poate fi pusă la îndoială. Cu toate acestea, în pofida prezenței elementului contractual, acestea nu vor fi supuse *lex contractus*, ci *lex successionis*, ținând seama de finalitatea lor succesorală. Așa cum s-a arătat, din punctul de vedere al Regulamentului, “les testaments mutuels sont assimilés aux pactes successoraux (article 3, paragraphe 1er, point b). Contrairement à la solution retenue dans certains ressorts de *common law*, l’existence d’un élément contractuel (l’accord entre les testateurs) ne suffit pas pour les soumettre aux règles de conflit relatives aux contrats. Caractérisés par l’existence d’un accord, ces testaments relèvent de l’article 25 (et non de l’article 24), y compris lorsqu’ils sont établis dans le même acte (cf. article 3, n. 15, et article 24, n. 5). La conséquence principale de cette qualification est que la recevabilité de ces testaments dépend de l’application cumulative des lois applicables aux successions de tous les testateurs concernés (article 25, paragraphe 2). En revanche, à défaut d’accord, les testaments ne sont pas mutuels, même s’ils sont établis dans le même acte (testaments conjonctifs non mutuels); leur recevabilité et validité au fond dépendent de l’article 24 (cf. article 24, n. 5). Cette solution est bien adaptée aux caractéristiques de ces actes: en effet, les testaments mutuels, comme les pactes successoraux plurilatéraux, concernant la succession de

plusieurs personnes et sont liés entre eux; dès lors, il est justifié de les soumettre, à défaut de choix de loi, à l'application cumulative des lois régissant la succession de tous les testateurs. En outre, le lien existant entre les dispositions de ces testaments se traduit souvent par des limites à leur révocabilité: il est donc approprié de soumettre leur effet contraignant à la loi qui régit la validité de ces actes, comme cela est prévu à l'article 25 pour les pactes successoraux.”²⁴

Ceea ce trebuie remarcat este că pactele succesoriale reprezintă instrumente eficiente de organizare a planificării succesoriale. Ele reprezintă acorduri de voință, având, deci, o natură contractuală (*Erbverträge*); dar nu orice acord intră în sfera de aplicare a regulamentului, ci doar acelea prin intermediul cărora se transmit pentru cauză de moarte bunuri. Astfel, conform art. 1, par. 2, lit. g) sunt excluse din domeniul de aplicare al regulamentului “drepturile de proprietate și bunurile constituite sau transferate altfel decât prin succesiune, de exemplu prin liberalități, prin proprietatea comună căreia i se aplică dreptul partenerului supraviețuitor, prin planurile de pensii, prin contractele de asigurare și acordurile similare”. Prin urmare, distingem între convențiile *inter vivos*, care-și produc efectele

²⁴ A. Bonomi, P. Wautelet, ***Le droit européen des successions. Commentaire du Règlement n°650/2012 du 4 juillet 2012*** (avec la collaboration de Ilaria Pretelli et Azadi Öztürk), 2^e édition 2016, Bruylant, 2016, p. 433. A se mai vedea, K. Lechner, “*Erbverträge und gemeinschaftliche Testamente in der neuen EU-Erbrechtsverordnung*”, în NJW, 2013, p. 27 și urm; U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhartz, ***Commentaire du règlement européen sur les successions. Champ d'application, compétence, loi applicable, reconnaissance, acte authentique, certificat successoral européen***, Dalloz, 2015, p. 188 *et seq.* – sau versiunea în limba engleză a acestei lucrări: Bergquist / Damascelli / Frimston, / Lagarde / Odersky / Reinhartz, ***EU Regulation on Succession and Wills. Commentary***, Otto Schmidt Verlag, 2015, p. 148 *et seq.*

între persoane în viață, și cele care-și produc efectele după moarte, doar acestea din urmă intrând în sfera de preocupare a regulamentului.²⁵

Articolul 25 al Regulamentului, reglementând legea aplicabilă pactelor succesoriale, are următorul cuprins:

„(1) Un pact asupra unei succesiuni viitoare referitor la succesiunea unei persoane este reglementat, în privința admisibilității sale, a condițiilor de fond ale acestuia, a caracterului obligatoriu între părți și a condițiilor pentru desfacerea sa, de legea care, în temeiul prezentului regulament, ar fi fost aplicabilă succesiunii persoanei respective, în cazul în care aceasta ar fi decedat în ziua încheierii pactului.

(2) Un pact asupra unei succesiuni viitoare referitor la succesiunea mai multor persoane este admisibil numai dacă este admisibil în conformitate cu toate legile care, în temeiul prezentului regulament, ar fi fost aplicabile succesiunii tuturor persoanelor implicate, în cazul în care acestea ar fi decedat în ziua încheierii pactului.

Un pact asupra unei succesiuni viitoare care este admisibil în temeiul primului paragraf este reglementat, în ceea ce privește condițiile de fond, caracterul obligatoriu între părți și condițiile pentru desfacerea sa, de legea cu care are cea mai strânsă legătură dintre cele enumerate la primul paragraf.

(3) Fără a aduce atingere alineatelor (1) și (2), părțile pot alege ca lege care să reglementeze pactul asupra unei succesiuni viitoare, în ceea ce privește admisibilitatea, condițiile de fond, caracterul obligatoriu între părți și condițiile pentru desfacerea sa, legea pe care persoana sau una dintre persoanele al căror patrimoniu este vizat ar fi

²⁵ J. Rodríguez Rodrigo, în A.-L. Calvo Caravaca, A. Davi, H.-P. Mansel, *The EU Succession Regulation. A Commentary*, Cambridge, 2016, p. 381-382.

putut să o aleagă în conformitate cu articolul 22, în condițiile stabilite de respectivul articol.”

Așadar, trebuie să distingem între admisibilitatea pactului succesoral și condițiile de validitate ale acestuia (inclusiv forța obligatorie *între părți* și cauzele de încetare), pe de o parte, și efectele pactului *față de terți*, pe de altă parte. În vreme ce primele vor fi guvernate, din considerente de predictibilitate, în cazul pactelor unilaterale, de legea succesorală ipotetică, adică de legea care, potrivit regulamentului, “ar fi fost aplicabilă succesiunii persoanei respective, în cazul în care aceasta ar fi decedat în ziua încheierii pactului” (art. 25, par. 1), efectele față de terți, adică față de cei neimplicați în încheierea pactului și care justifică interese proprii (cum sunt rezervarii), vor fi supuse legii succesiunii, adică legii care va governa “în final” moștenirea: legea ultimei reședințe obișnuite a autorului moștenirii, respectiv legea aleasă de acesta în temeiul art. 22.

În cazul pactelor bilaterale sau a celor multilaterale, ținând seama de faptul că acestea reglementează efectele a două sau mai multor morți, ele vor trebui să fie permise de toate legile succesoriale ipotetice aparținând tuturor persoanelor a căror moarte este reglementată prin intermediul pactului succesoral respectiv, adică de toate legile care “ar fi fost aplicabile succesiunii tuturor persoanelor implicate” (art. 25, par. 2). În plus, în cazul acestor categorii de pacte, validitatea, forța obligatorie între semnatari și condițiile de încetare vor fi cărmuite de o lege unică – legea care, potrivit circumstanțelor, prezintă cele mai strânse legături cu pactul, dintre legile succesoriale ipotetice aparținând fiecărei părți implicate în încheierea pactului. Revine, cu alte cuvinte, instanței sau celui investit cu soluționarea conflictului de legi sarcina de a determina această lege. Demn de remarcat este faptul că legiuitorul nu stabilește reguli sau criterii în funcție de care să se poată stabili proximitatea

de legătură a unei legi succesoriale cu un pact bi- sau, mai ales, multilateral. S-ar putea ține seama e.g. de împrejurări precum: apartenența națională a semnatarilor pactului sau a mai multor semnatori, reședința obișnuită a tuturor sau a mai multor părți, locul situării majorității bunurilor etc. Adesea, aprecierea legăturilor celor mai strânse este o operațiune relativă și subiectivă, depinzând, în mare măsură, de instanța sesizată în acest scop.

Așadar, în cazul pactelor care implică „averea” mai multor persoane, admisibilitatea acestora este tratată de legiuitorul european mult mai sever, impunându-se condiția ca „toate legile implicate” să admită încheierea pactului. Spre exemplu, dacă un soț de cetățenie germană cu reședința obișnuită în Germania încheie un astfel de pact succesoral cu soția sa de cetățenie română, având reședința obișnuită în România, un asemenea pact va fi considerat nul, nefiind permis de legea succesorală română. În schimb, în cazul unui pact succesoral încheiat între doi soți de cetățenie română cu reședința obișnuită comună în Germania la data încheierii pactului, acesta va fi considerat admisibil și valid deoarece legea succesorală ipotetică a ambilor (legea germană) recunoaște și consideră valid pactul. Aceasta, desigur, în măsura în care soții nu au ales, în temeiul art. 22, legea română.²⁶

²⁶ De remarcat că datorită forței obligatorii a pactelor succesoriale, efect care se produce încă de la data încheierii lor, trebuie cunoscută încă din acest moment legea care le guvernează. Din acest motiv, în acest caz, autorului succesiunii nu îi este permis să aleagă, ca aplicabilă pactului, legea viitoarei sale cetățenii din momentul morții, această lege nefiind cunoscută în momentul perfectării pactului. Dealtfel, această concluzie se poate desprinde și din formularea considerentului (51) al regulamentului: “Acolo unde, în prezentul regulament, se face trimitere la legea care s-ar fi aplicat succesiunii persoanei care a întocmit o dispoziție pentru cauză de moarte dacă aceasta ar fi decedat în ziua întocmirii, modificării sau, respectiv, a revocării dispoziției, o astfel de trimitere ar trebui înțeleasă ca trimitere fie la legea statului în care își avea reședința obișnuită persoana respectivă în ziua respectivă, fie la legea statului a cărui cetățenie o deținea în ziua respectivă, dacă a făcut o alegere a legii în temeiul prezentului regulament” (s.n., DAP).

Să luăm un alt exemplu²⁷: doi soți cetățeni ai Regatului Unit, având ambii reședința obișnuită în Liban și domiciliul, potrivit legii engleze, în Anglia (*domicile of origin*), încheie un testament reciproc (*mutual will*) având ca obiect două imobile situate în Exeter și un cont bancar deschis la o bancă londoneză, în fața unui *notary public* englez. Ulterior, ei se stabilesc în România, schimbându-și reședința obișnuită la Brașov. În urma decesului unuia dintre ei se ridică în fața instanțelor române (competente în baza art. 4 al regulamentului) problema validității acestui testament reciproc, considerat valid potrivit legii engleze. *Quid iuris?* Poate fi luat în considerare acest testament de instanța română investită cu dezbateră succesiunii? Instanța română va trebui mai întâi să califice natura testamentului, având ca reper art. 3 al regulamentului. Potrivit art. 3, par. 1, lit. b), testamentele reciproce sunt asimilate, din punct de vedere al naturii lor juridice, pactelor succesoriale. Potrivit acestui articol, „*pact asupra unei succesiuni viitoare*” înseamnă un acord, inclusiv un acord rezultat din testamente reciproc, care creează, modifică sau încetează, cu sau fără contraprestație, drepturi asupra patrimoniului sau patrimoniilor viitoare ale uneia sau mai multor persoane care sunt părți la acord”. Așa fiind, instanța va porni în cercetarea validității testamentului reciproc de la dispoziția art. 25, par. 2, potrivit căreia “(u)n pact asupra unei succesiuni viitoare referitor la succesiunea mai multor persoane este admisibil numai dacă este admisibil în conformitate cu toate legile care, în temeiul prezentului regulament, ar fi fost aplicabile succesiunii tuturor persoanelor implicate, în cazul în care acestea ar fi decedat în ziua încheierii pactului.” Prin urmare, admisibilitatea testamentului reciproc, asimilat de legiuitorul european pactelor asupra succesiunilor viitoare, este cârmuită de

²⁷ Asupra acestei spețe v. D. A. Popescu, Ghid..., 2014, p. 88.

legea succesorală ipotetică (*Errichtungsstatut* sau *hypothetisches Erbstatut*) aplicabilă succesiunii ambilor soți dacă aceștia ar fi decedat în ziua încheierii acestuia, adică, în cazul de față, nefiind în prezența unei alegeri a legii aplicabile, legea reședinței obișnuite a soților din momentul încheierii actului – legea libaneză (care consideră nule testamentele comune și pactele succesoriale, în egală măsură²⁸). Însă norma de conflict libaneză supune succesiunea legii naționale a autorului succesiunii, retrimițând la legea engleză (retrimitere de gradul doi – *Weiterverweisung*), retrimitere acceptată²⁹, care va conduce la aplicarea, în privința admisibilității testamentului reciproc, a legii engleze, care îl consideră admisibil și valid. În consecință, instanța română sesizată va considera admisibil testamentul din speță, ținând seama de efectele acestuia în dezbateră succesiunii.

În fine, paragraful 3 al art. 25 conține o clauză de validare, oferind șansa alegerii legii aplicabile pactului, în temeiul art. 22. Astfel, părțile vor putea alege, dacă le este mai favorabilă, legea statului lor de cetățenie sau chiar legea cetățeniei unuia dintre partenerii contractuali, lege care recunoaște pactul, considerându-l admisibil și valid. În felul acesta părțile semnatare au posibilitatea fie de a valida un pact succesoral care nu este admis de toate legile implicate, fie de a elimina incertitudinea determinată de aplicarea legii celor mai strânse legături, conform par. 2.

Este adevărat, într-o asemenea situație este posibil ca anumite chestiuni succesoriale reglementate prin pact, legate de devoluțiunea și transmisiunea succesorală a celeilalte părți (a cărei lege nu a fost aleasă), să nu prezinte legături relevante cu succesiunea.

²⁸ v. Ch. Hertel în Limmer/Hertel/Frenz/Mayer (Ed.), *Würzburger Notarhandbuch*, 3 Auflage, C. Heymanns Verlag, 2012, p. 2689.

²⁹ *Ibidem*, p. 2656.

În exemplul nostru anterior, cazul soțului de cetățenie germană cu reședința obișnuită în Germania care încheie un pact succesoral cu soția sa de cetățenie română, având reședința obișnuită în România, dacă ei vor alege, în temeiul paragrafului 3, ca aplicabilă pactului lor legea germană (legea soțului), acest pact va fi salvat, nemaifiind astfel incidentă condiția cumulului legilor succesoriale ipotetice în ce privește admisibilitatea.³⁰

VII. Adaptarea efectelor specifice pactelor succesoriale ținând seama de principiile și rigorile *lex successionis*

Nu toate sistemele de drept sunt, cum am văzut, favorabile pactelor succesoriale. În aceste condiții, delimitarea de competențe între *lex succesoria ipotetica* și *lex successionis*, adică între legea care, la momentul perfectării pactului, guvernează admisibilitatea și condițiile de validitate ale acestuia, pe de o parte, și cea care va governa în final succesiunea, în principiu în ansamblul ei, pe de altă parte, este inevitabilă. Fără îndoială, efectele pactelor față de terți, incluzând aici, înainte de toate, rezervarii este inevitabilă.³¹

Art. 25 din Regulamentul (UE) nr. 650/2012 (Regulamentul european al succesiunilor, RES), supune, din considerente de predictibilitate, admisibilitatea, condițiile de validitate de fond și forța obligatorie între părți a pactelor succesoriale, inclusiv condițiile pentru desfacerea lor – indiferent

³⁰ Remarcăm cu acest prilej traducerea incorectă a versiunii în limba română a par. 3 al art. 25, care folosește formularea: “Fără a aduce atingere alineatelor (1) și (2)” în loc de formularea corectă “Fără a ține seama de alineatele (1) și (2)” – “*Notwithstanding paragraphs 1 and 2*” în versiunea engleză, respectiv “*Ungeachtet der Absätze 1 und 2*” în versiunea germană a regulamentului.

³¹ A se vedea, D. A. Popescu, “*Abstracțiunea reprezentării voluntare și funcția circulatorie a actelor*”, în RRDP nr. 2/2019, p. 274, nota nr. 119.

de natura (gratuită sau oneroasă) și forma acestora (unilaterală sau bilaterală) – , legii succesoriale ipotetice (*hypothetisches Erbstatut*), adică legii care s-ar fi aplicat succesiunii dacă aceasta s-ar fi deschis în ziua încheierii pactului (*Errichtungsstatut*, art. 25). Să presupunem un pact succesoral oneros încheiat în Germania între doi cetățeni români cu reședința obișnuită în această țară. După un timp, părțile se stabilesc în România, unul dintre contractanți decedând. Ultima reședință obișnuită a autorului succesiunii fiind în România, succesiunea va fi guvernată de legea succesorală română (art. 21 RES), lege care va stabili, între altele, întinderea cotității disponibile și a rezervei succesoriale [art. 23 alin. (2) lit. h) RES]. Astfel, instanțele române, aplicând legea succesorală română, vor fi nevoite, pe de o parte, să recunoască admisibilitatea și validitatea pactului succesoral oneros încheiat în Germania, iar, pe de altă parte, în privința efectelor pactului față de terți (rezervatari), vor trebui să dea satisfacție legii române. În măsura în care pactul aduce atingere rezervei succesoriale, întrebarea care se ridică este cea legată de modul în care va proceda judecătorul, ținând seama de faptul că legea succesorală română, ostilă pactelor asupra succesiunilor viitoare, nu prevede nimic în această privință, ea reglementând exclusiv reducțiunea *liberalităților excesive* (nu a actelor oneroase încheiate de defunct). Judecătorul va trebui, în acest caz, să se descurce singur, integrând efectele pactului succesoral oneros încheiat în Germania în sistemul de gândire al legii române. După părerea noastră, judecătorul, cântărind interesele rezervatarilor cu cele ale moștenitorului instituit prin pact (*Erbeinsetzung*), va trebui să dea satisfacție primelor, limitând emolumentul pactului până la limita rezervei succesoriale. Altfel spus, în opinia noastră, va interpreta sintagma (conceptul) „reducțiunea liberalităților” într-un sens mai larg, incluzând aici și actele încheiate *mortis causa*, indiferent de natura lor, care

vor fi asimilate, din punctul de vedere al reducăunii, cu liberalitățile. Este vorba despre o asimilare conceptuală, cu efect integrator, iar nu despre un regim juridic identic. Mai precis, în ceea ce privește ordinea de reducăune, pactele oneroase vor fi reduse după liberalitățile făcute prin testamente și donații. Cel ce dobândește bunuri prin acte *mortis causa* trebuie să-și asume acest „risc” (*alea*), cunoscând că efectele acestora sunt rânduite nu exclusiv de voința contractanților, ci ținând seama, în egală măsură, de dispozițiile legii succesoriale competente. Moștenitorul instituit prin pact succesoral, chiar oneros, trebuie să se supună acelu „alea”, inerent transmisiunilor pentru cauză de moarte.

Faptul că legea succesorală română nu conține dispoziții cu privire la contractele (pactele) succesoriale (*Erbverträge*) nu înseamnă că judecătorul nu este obligat, în acest caz, să țină seama de scopul urmărit de legiuitor prin impunerea reducăunii liberalităților excesive. Prin urmare, distingem între efectele între părți ale pactului succesoral și efectele față de moștenitorii rezervatari (terți). Admisibilitatea, forța obligatorie și efectele între părți vor fi guvernate de legea pactului (*lex pacta*), adică de legea succesorală ipotetică, în vreme ce impactul efectelor pactului asupra rezervei succesoriale va fi guvernat de legea succesiunii (*lex successionis*). Cum s-a arătat în literatura spaniolă recentă, „(l)a sucesión pactada es un modo de sucesión más, junto con la sucesión testada o abintestado. La admisión, y en palabras de algún autor la revitalización de la sucesión pactada en los ordenamientos de un nutrido grupo de los países de la Unión Europea ha llevado a incorporar su regulación en el ámbito del R. 650/2012 en particular en su artículo 25. Este precepto determina la ley aplicable a su admisibilidad, validez material y efectos vinculantes, incluidas las condiciones para su resolución. *Ahora bien,*

*dicha ley no podrá menoscabar el derecho a las legítimas que quedarán establecidas por la ley que rige la sucesión*³²

Vorbim aici despre transpunerea unei instituții necunoscute de legea română (*lex fori*) – sau, mai precis, căreia aceasta îi este chiar ostilă. Această tehnică juridică a transunerii, în sistemul juridic aparținând forului, a efectelor unei instituții sau situații juridice guvernate de o lege aparținând altui sistem de drept este cunoscută sub denumirea de „*Anpassung*”, adică *adaptarea* sub forma transunerii („transpozițiunii”). Ea constă în corectarea rezultatelor generate de coliziunea sistemelor juridice, recunoscând validitatea unor acte guvernate de legi străine, dar ajustând efectele acestora, punându-le în acord cu dispozițiile unei alte legi (de regulă, a forului), care cârmuiește ansamblul situației avute în vedere: „*Anpassung bedeutet die Korrektur von widersprüchlichen Ergebnissen, die durch das Aufeinandertreffen von Rechtsordnungen hervorgerufen werden, die nicht aufeinander abgestimmt sind*”.³³ Așa cum s-a arătat, coexistența mai multor ordini juridice conduce adesea la supunerea unei chestiuni juridice uniforme sau, după caz, a două chestiuni juridice distincte, dar strâns legate între ele, unor norme de conflict diferite sau, în orice caz, la atribuirea lor, de către diferitele norme de conflict, în competența unor sisteme juridice diferite.³⁴ Un

³² A.P. Abarca Junco, M. Gómez Jene, M. Guzmán Zapater, M. Herranz Ballesteros, P.P. Miralles Sangro, E. Pérez Vera, M.V. Gómez-Urrutia, ***Derecho Internacional Privado***, Liberta UNED, Madrid, 2016, pp. 603-604; s.n., D.A.P.).

³³ Th. Rauscher, ***Internationales Privatrecht. Mit Internationalem und Europäischem Verfahrensrecht***, 3. Auflage, 2009, C.F. Müller Verlag, Heidelberg, p. 125, nr. 550.

³⁴ J. Kropholler, ***Internationales Privatrecht***, 5. Auflage, Mohr Siebeck, 2004, p. 233: „Ein Nebeneinander mehrerer Rechtsordnungen kann dadurch auftreten, daß eine *einheitliche* Rechtsfrage oder zwei *äußerlich getrennte*, aber im Grunde zusammenhängende Rechtsfragen von verschiedenen Kollisionsnormen erfaßt werden (...) oder jedenfalls vom Kollisionsrecht verschiedenen Rechtsordnungen zugewiesen werden”.

exemplu în acest sens ar fi protecția soțului supraviețuitor prin intermediul regulilor de lichidare a regimului matrimonial, dar incidența, în egală măsură, a legii succesiunii, adesea diferită de cea care cârmuiește regimul matrimonial.³⁵

³⁵ Un caz celebru este cel al § 1371 BGB privind egalizarea achizițiilor (*Ausgleich des Zugewinns*), care conferă supraviețuitorului creșterea cotei sale succesoriale legale cu o pătrime – calificată de *Bundesgerichtshof* (BGH), *Beschluss des IV. Zivilsenats von 13.5.2015*, IV ZB 30/14, ca ținând de legea aplicabilă regimului matrimonial, dar, ulterior, calificată (în mod greșit, după părerea noastră) de CJUE, în cauza C-558/16, Hotărârea din 1 martie 2018, ca ținând de *lex successionis*. Curtea de la Luxemburg s-a lăsat orbită de efectele acestei dispoziții – care se produc, într-adevăr, în plan succesoral –, omițând cauza și motivația ei. În felul acesta, pe viitor, protecția suplimentară acordată de legiuitorul german supraviețuitorului, prin intermediul regulii amintite, de lichidare a regimului de participare la achiziții (*Zugewinnsgemeinschaft*), va depinde exclusiv de legea succesiunii, adesea aleasă de testator, iar nu de legea asumată de ambii soți să reglementeze regimul lor matrimonial, mai precis, regimul de participare la achiziții (regim legal în Germania). Conceptul de „adaptare” exprimă aplicarea modificată a unui sistem juridic într-un „*die modifizierte Anwendung einer Rechtsordnung in einem internationalrechtlichen Fall*” (*ibidem*, p. 232). De reținut că „adaptarea” nu conduce la „ajustarea” („*angeglichen*”) unei ordini de drept sau a unei norme juridice aparținând acesteia, ele rămânând intacte, ci afectează doar aplicarea normei în cazul concret, atribuindu-i o altă formă (figură/„*eine andere Gestalt*” – *ibidem*). Pentru o privire comparativă între *Anpassung* (*Angleichung*/adaptare) și *Durchsetzung* (transpunere/implementare), a se vedea S. Robak, **Kulturelle Formationen des Lernens**, Waxmann Verlag, 2012, pp. 341-342. A se mai vedea D. Bureau, H.M. Watt, **Droit international privé**, t. I, Partie générale, 4^e éd., PUF, 2017, p. 564: „La différenciation entre substitution et transposition permet cependant d’attirer l’attention sur deux aspects distincts de la coordination opérée. Dans le cas de la substitution, cette coordination passe par une interprétation du concept préjudiciel visé par la loi applicable à l’effet recherché, qui est destinée à déterminer le seuil des concessions qu’elle est prête à admettre pour que cet effet s’attache à une situation constituée dans des conditions autres que celles résultant de son droit interne. En revanche, la transposition suppose de faire vivre concrètement une situation, constituée sous l’empire d’une loi autre que la loi nouvelle appelée par la suite à en régir les effets. L’ajustement exigé de celle-ci n’est plus alors d’ordre conceptuel mais de nature matérielle ou technique”. Pentru un studiu recent și deosebit, dedicat în întregime tehnicii adaptării în dreptul internațional privat, metodei, naturii, formelor și efectelor acesteia, a se vedea S.L. Gössl, *Anpassung und EU-Kollisionsrecht*, în *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* (RabelsZ), vol. 82 (2018), Heft 3, pp. 619-652. Împărtășim întru totul afirmația autoarei, de la p. 634: „*Die Anpassung zielt also darauf ab, die verlorene Kohärenz des EU-IPR durch die ausnahmsweise Abänderung des Kollisions- oder Sachrechts*

wiederherzustellen. Auf welche Weise dies zu erreichen ist, ergibt sich wiederum aus einer Abwägung zwischen den verschiedenen unionsrechtlichen und nationalen Interessen. Die Kompetenzverteilung zwischen der EU und den Mitgliedstaaten spricht für eine kollisionsrechtliche Anpassung: Die sachrechtliche Anpassung schafft (auch durch Veränderung einer bestehenden Norm) eine neue Sachnorm auf unionsrechtlicher Grundlage. Dies sollte vermieden werden: Eine Harmonisierung des Sachrechts durch die EU wird durch das Prinzip der begrenzten Einzelermächtigung und das Subsidiaritätsprinzip begrenzt und gerade das EU-IPR dient der Wahrung der Diversität der mitgliedstaatlichen Rechtsordnungen” [„Scopul adaptării (ajustării) este, prin urmare, restabilirea coerenței pierdute a dreptului internațional privat european, prin modificarea excepțională a normei de conflict sau a celei materiale. Modul în care acest lucru poate fi atins rezultă din echilibrul între diferitele interese ale UE și cele naționale. Partajarea competențelor între UE și statele membre presupune o ajustare (adaptare) de natură conflictuală (*kollisionsrechtliche Anpassung*). Adaptarea materială (*sachrechtliche Anpassung*), inclusiv prin modificarea unei dispoziții legale existente în dreptul intern, dă naștere unei noi norme materiale (*Sachnorm*), ca efect al reglementărilor europene. Însă acest lucru ar trebui evitat: armonizarea drepturilor reale la nivel european trebuie limitată în temeiul principiului delegării competențelor, dar și de principiul subsidiarității; de altfel, însuși dreptul internațional privat european contribuie la menținerea diversității sistemelor juridice ale statelor membre” – trad. și adapt. ns., D.A.P.]